

Ο θεσμός του διαδανεισμού στις πανεπιστημιακές βιβλιοθήκες

Νικήτας Ν. Καρανικόλας
Ασημίνα Περρή

Μέρος Α'

Ιστορική αναδρομή

Με την έννοια του διαδανεισμού περιγράφονται οι συναλλαγές κατά τις οποίες τα ντοκουμέντα μπορούν να δανειστούν από τη μία βιβλιοθήκη (δανείζουσα βιβλιοθήκη = αυτή που δανείζει το ντοκουμέντο) σε μία άλλη (δανειζόμενη βιβλιοθήκη = αυτή που δανείζεται το ντοκουμέντο) για χρήση από τους αναγνώστες [Εθνικός Διαδανειστικός Κώδικας των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής του 1968].

Υπάρχουν δύο επιμέρους είδη διαδανεισμού: α) ο εθνικός διαδανεισμός που πραγματοποιείται μεταξύ των βιβλιοθηκών της ίδιας χώρας και β) ο διεθνής διαδανεισμός που υλοποιείται μεταξύ βιβλιοθηκών διαφόρων κρατών.

Ο διαδανεισμός είναι μία από τις παλαιότερες μορφές συνεργασίας μεταξύ των βιβλιοθηκών. Στα τέλη του 17ου αιώνα έγινε μία προσπάθεια δημιουργίας ενός διεθνούς διαδανειστικού συστήματος μεταξύ της Βασιλικής Βιβλιοθήκης των Παρισίων, της Βιβλιοθήκης του Βατικανού και των Βιβλιοθηκών των Βερβερίνων στη Ρώμη, της οποίας ηγήθηκε ο μεγάλος Γάλλος ανθρωπιστής Nicolas Claude Fabri de Peiresc. Αυτό το πρώτο σχήμα του διεθνούς διαδανεισμού απέτυχε εξαιτίας της νοοτροπίας που καλλιεργούσαν επί αιώνες οι βιβλιοθήκες, να φρουρούν με υπερβάλλοντα ζήλο τα ντοκουμέντα τους (μέχρι του σημείου να τα δένουν με αλυσίδες για να μην κλαπούν).

Ο 18ος αιώνας ήταν μία περίοδος μεγάλης ανάπτυξης του διαδανεισμού, η οποία οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο ενδιαφέρον, στην πρωτοβουλία και στις διεθνείς διασυνδέσεις της καθεμιάς βιβλιοθήκης αλλά και των ίδιων των επιστημόνων. Ωστόσο έχουν συμβάλει αποφασιστικά στην ανάπτυξη του διεθνούς διαδανεισμού και τρεις διεθνείς οργανισμοί:

- The International Institute of Bibliography
- The Institute for Intellectual Cooperation
- The International Federation of Library Associations (IFLA)

Αυτοί οι Οργανισμοί δημιούργησαν κανόνες με τους οποίους οι δανεισμοί θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν με σωστό τρόπο, αν η κάθε χώρα εγκαθίδρυε βιβλιογραφικό έλεγχο και σωστά δομημένα συστήματα διαδανει-

σμού μέσα στα δικά της σύνορα, πριν ο διεθνής διαδανεισμός μπορέσει να λειτουργήσει αποδοτικά και αποτελεσματικά.

Καθώς περνούσαν τα χρόνια, πρακτικά πλέον δημιουργήθηκαν διεθνώς δύο είδη συστημάτων διαδανεισμού:

A. Το *αποκεντρωτικό σύστημα* που βασίστηκε στην ανάπτυξη ενός διαδανειστικού συστήματος περιφερειακών (τοπικών) βιβλιοθηκών, το οποίο εφαρμόστηκε επιτυχώς σε χώρες όπως η Αγγλία, η Σουηδία και η Γερμανία
B. Το *συγκεντρωτικό σύστημα*, όπου η λειτουργία του διαδανεισμού εκτελείται και καθοδηγείται από την Εθνική Βιβλιοθήκη. Αυτό το σύστημα εφαρμόστηκε επίσης επιτυχώς στην Αυστραλία, Νέα Ζηλανδία και Ν. Αφρική. Για να λειτουργήσει ο διαδανεισμός αρχικά σε εθνικό επίπεδο, υπάρχουν αρκετές αναγκαίες προϋποθέσεις, οι οποίες πρέπει να ληφθούν υπόψη:

- i. Το κράτος πρέπει να διαθέτει ανεπτυγμένες βιβλιοθήκες, καθώς το διαδανειστικό σύστημα δε μπορεί να στηριχθεί σε ανύπαρκτες ή κάτω του μέσου όρου βιβλιοθήκες.
- ii. Είναι αναγκαία προϋπόθεση η ύπαρξη ενός σωστού και μακροχρόνιου βιβλιογραφικού ελέγχου. Οι χώρες που διαθέτουν εθνικές βιβλιογραφίες και συλλογικούς καταλόγους για πολλά χρόνια, είναι καλά προετοιμασμένες να εφαρμόσουν ένα εκτενές διαδανειστικό σύστημα και να εντοπίζουν ντοκουμέντα πιο εύκολα.
- iii. Σήμερα με την "έκρηξη της πληροφόρησης" τα τεχνολογικά πλεονεκτήματα των επικοινωνιών έχουν δημιουργήσει ραγδαίες αλλαγές και έχουν επεκτείνει το εύρος του διαδανεισμού.

Αναγκαίες προϋποθέσεις πλέον (εκτός από τις δύο πρώτες, τις κλασικές) είναι:

- η ύπαρξη αυτοματοποιημένου καταλόγου των βιβλιοθηκών
- η ύπαρξη δικτύου ομοειδών βιβλιοθηκών, ώστε να μπορούν να ανταλλάσσουν μεταξύ τους τα στοιχεία και
- η συμβατότητα με τα διεθνή πρότυπα (ISO 10160, ISO 10161, NISO Z39.63).

Η διαδικασία του διαδανεισμού

Η διαδικασία του διαδανεισμού αποτελείται από τις παρακάτω ενέργειες:

1. Κάποιος αναγνώστης δηλώνει ότι χρειάζεται κάποιο συγκεκριμένο ντοκουμέντο.
2. Το ντοκουμέντο δε διατίθεται (δεν υπάρχει) στην τοπική βιβλιοθήκη.
3. Ο βιβλιοθηκονόμος επαληθεύει τη βιβλιογραφική παραπομπή για το ντοκουμέντο.

4. Ο βιβλιοθηκονόμος εντοπίζει κάποια άλλη βιβλιοθήκη που έχει το ντοκουμέντο.
5. Ο βιβλιοθηκονόμος συμπληρώνει και ταχυδρομεί προς τη βιβλιοθήκη που κατέχει το ντοκουμέντο (δανείζουσα) μία ειδική φόρμα αίτησης για διαδανεισμό.
6. Εάν το ντοκουμέντο μπορεί να δανειστεί, σύμφωνα με τον εσωτερικό κανονισμό λειτουργίας της δανείζουσας βιβλιοθήκης, τότε αυτό ταχυδρομείται προς τη δανειζόμενη βιβλιοθήκη που το ζήτησε, ενώ ταχυδρομείται χωριστά ένα αντίγραφο της φόρμας.
7. Αφού φθάσει το ντοκουμέντο, ο βιβλιοθηκονόμος ειδοποιεί τον αναγνώστη ότι αυτό βρίσκεται στη διάθεση του και του σημειώνει το χρονικό διάστημα μέσα στο οποίο αυτό πρέπει να επιστραφεί στη δανείζουσα βιβλιοθήκη.
8. Όταν ο αναγνώστης επιστρέψει το ντοκουμέντο, ο βιβλιοθηκονόμος το ταχυδρομεί πίσω στη δανείζουσα βιβλιοθήκη μαζί με ένα αντίγραφο της φόρμας σε διαφορετικό φάκελο.
9. Ο βιβλιοθηκονόμος θα πρέπει να προσέξει πολύ καλά κατά τη διάρκεια της διαδικασίας τα εξής:

Να εκμαιεύσει από τον αναγνώστη την πραγματική ανάγκη του για το συγκεκριμένο ντοκουμέντο και να σιγουρευτεί ότι η πληροφορία που αυτός αναζητάει δε μπορεί να βρεθεί σε κάποιο άλλο διαθέσιμο ντοκουμέντο.

Να επαληθεύσει τη βιβλιογραφική εγγραφή και να σιγουρευτεί ότι το ντοκουμέντο πράγματι δε βρίσκεται στη δανειζόμενη βιβλιοθήκη.

Πνευματική ιδιοκτησία

Τα τελευταία πεντακόσια χρόνια οι βιβλιοθήκες έπαιζαν το ρόλο του φύλακα ενός πολιτισμού, στον οποίο η "τυπωμένη σελίδα" ήταν η πλέον διαδεδομένη μέθοδος ανταλλαγής πληροφοριών. Σ' αυτήν την πολιτιστική παράδοση και τη βιομηχανία που αναπτύχθηκε γύρω από το βιβλίο, τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των εμπλεκόμενων μερών, δηλαδή των δημιουργών, εκδοτών, βιβλιοθηκών και χρηστών ήταν αυστηρώς οροθετημένα.

Σήμερα ζώντας τη δίνη μιας ειρηνικής επανάστασης, παρατηρούμε γύρω μας να γκρεμίζονται αυτά τα σύνορα και να αλλάζει ο τρόπος που η κοινωνία δέχεται και επεξεργάζεται την πληροφορία. Οι βιβλιοθηκονόμοι καλούνται να διαλέξουν μεταξύ των ρόλων του βιβλιοφύλακα από τη μία πλευρά και του πληροφοριολόγου από την άλλη, ενώ οι βιβλιοθήκες μετατρέπονται σταδιακά σε χώρους διαχείρισης του πιο πολύτιμου προϊόντος της εποχής μας: "της πληροφορίας".

Η πνευματική ιδιοκτησία γενικά αλλά και ειδικότερα στο χώρο του διεθνούς διαδανεισμού των πληροφοριών αποκτάει τόσο σημαντικό ρόλο στην κοινωνία μας, ώστε να γίνεται σημαντικός παράγοντας ρύθμισης του διεθνούς εμπορίου και σημαντική πηγή εσόδων (για τις χώρες που παράγουν πληροφορία), γι' αυτό οι κυβερνήσεις των κρατών όλου του κόσμου προσπαθούν να την προστατεύσουν με Διεθνείς Εμπορικές Συμφωνίες.

Στην Ελλάδα η πνευματική ιδιοκτησία και τα συγγενικά δικαιώματα διέπονται από το Ν.2121/1993 (ΦΕΚ Α 25/4-3-1993), στον οποίο αναφέρονται αναλυτικότερα τα εξής:

Ν.2121/93, Άρθρο 3 παρ.1 στιχ.δ:

"1. Το περιουσιακό δικαίωμα δίνει στο δημιουργό ιδίως την εξουσία να επιτρέπει ή να απαγορεύει:

α) ... δ) τη θέση σε κυκλοφορία του πρωτοτύπου ή αντιτύπων του έργου με μεταβίβαση της κυριότητας, με εκμίσθωση ή με δημόσιο δανεισμό, καθώς και την επιβολή περιοριστικών όρων στη μεταβίβαση, την εκμίσθωση ή το δημόσιο δανεισμό, ιδίως σε ό,τι αφορά τη χρήση των αντιτύπων".

Η ρύθμιση αυτή αποτελεί συμμόρφωση του Ελληνικού δικαίου στην Κοινοτική Οδηγία 92/100/ΕΟΚ της 19ης Νοεμβρίου 1992.

Παρατηρούμε ότι το πνεύμα του νομοθέτη ρίχνει το κέντρο βάρους στα δικαιώματα του "δημιουργού" και όχι του "χρήστη". Ο δημιουργός έχει το αποκλειστικό και απόλυτο δικαίωμα του δημόσιου δανεισμού των έργων του, χωρίς να προβλέπεται καμία παρέκκλιση εν δυνάμει της Κοινοτικής Νομοθεσίας (Οδηγίας 92/100/ΕΟΚ, άρθρο 5).

Το δικαίωμα του δημόσιου δανεισμού απευθύνεται σε όλα τα είδη των βιβλιοθηκών (παιδικές, σχολικές, πανεπιστημιακές, ειδικές, δημοτικές, δημόσιες και ιδιωτικές).

Βεβαίως, πρακτικά το δικαίωμα αυτό δεν εφαρμόζεται, καθώς οι δημόσιες βιβλιοθήκες μπορούν να επικαλεσθούν τις διατάξεις του Ν.2121/1993 (άρθρα 18-28), οι οποίες δημιουργούν περιορισμό στο περιουσιακό δικαίωμα του δημιουργού και αναφέρονται σε υλικά (βιβλία, λογισμικά κ.ά.) ή στον τρόπο χρήσης (δανεισμός, φωτοτυπική αναπαραγωγή). Οι κυριότερες απ' αυτές τις διατάξεις αναφέρονται:

1. Στην αναπαραγωγή ενός πρόσθετου αντιτύπου από μη κερδοσκοπικές βιβλιοθήκες ή αρχεία, που έχουν αντίτυπο του έργου στη μόνιμη συλλογή τους, προκειμένου να διατηρήσουν το αντίτυπο αυτό ή να το μεταβιβάσουν σε άλλη, μη κερδοσκοπική βιβλιοθήκη ή αρχείο. Η αναπαραγωγή-

γή επιτρέπεται, μόνο αν είναι αδύνατη η προμήθεια ενός τέτοιου αντιτύπου από την αγορά σε σύντομο χρονικό διάστημα και με εύλογους όρους (άρθρο 22).

2. Στη φωτοτυπική αναπαραγωγή ενός έργου για ιδιωτική χρήση, η οποία επιτρέπεται χωρίς την άδεια του δημιουργού και χωρίς αμοιβή. Όμως δεν αποτελεί ιδιωτική χρήση η χρήση στο πλαίσιο μιας επιχείρησης ή μιας υπηρεσίας ή ενός οργανισμού (άρθρο 18).

Ωστόσο το πρόβλημα υφίσταται, καθώς δεν έχουν θεσπιστεί ορισμένοι σαφείς περιορισμοί του δικαιώματος, εκεί που επιβάλλεται για λόγους πολιτιστικών ή εκπαιδευτικών, ώστε να εξισορροπηθούν τα συμφέροντα δημιουργών και χρηστών.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο πρόσφατα θεσπίστηκε η Οδηγία 9010 της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με την οποία πρέπει να συμμορφωθεί το ελληνικό δίκαιο μέχρι το τέλος του 1997, και που αφορά την εκχώρηση από το δημιουργό των δικαιωμάτων της προσωρινής αναπαραγωγής, της ηλεκτρονικής αναπαραγωγής και του δημόσιου δανεισμού.

Πρέπει να αναφέρουμε επίσης ότι η Ελλάδα έχει κυρώσει όλες σχεδόν τις διεθνείς συμβάσεις που αφορούν την πνευματική ιδιοκτησία και τα συγγενικά δικαιώματα:

- Διεθνής Σύμβαση της Βέρνης - Παρισιού
- Διεθνής Σύμβαση της Ρώμης (1961)
- Συμφωνία TRIPS (Agreement on Trade Related Aspects on Intellectual Property Rights)

Οι βιβλιοθήκες πλέον βρίσκονται στο κέντρο των εξελίξεων, και εφόσον δέχονται τα πλεονεκτήματα, πρέπει να δεχθούν και τις υποχρεώσεις που αναδύονται από αυτήν την έκρηξη της πληροφόρησης. Για να ισχυροποιήσουν τη θέση τους, πρέπει να μην εξυπηρετούν μονόπλευρα τις ανάγκες των χρηστών τους, αλλά να γίνουν σταδιακά οι ίδιες θεματοφύλακες των δικαιωμάτων των δημιουργών. Τα ζητήματα της πνευματικής ιδιοκτησίας είναι πολύ σοβαρά. Η πληροφορία αρχίζει να προστατεύεται πολύ περισσότερο και θα κοστίζει ακριβότερα στο μέλλον. Το δικαίωμα του χρήστη να κοιτάζει μία πληροφορία πριν την αγοράσει στο μέλλον κινδυνεύει να χαθεί. Μελλοντικά η πληροφορία θα πληρώνεται πριν ακόμα τη δει και ελέγξει ο χρήστης αν τον ικανοποιεί για να την αγοράσει.

Μέρος Β'

Στη συνέχεια του παρόντος άρθρου θα εξετάσουμε τα μέχρι σήμερα μοντέλα διαδανεισμού και τις υλοποιήσεις τους κάτω από τρεις διαφορετικές οπτικές γωνίες. Θα αναφερθούμε στη μορφή της αποθήκευσης και αποστολής του υλικού που υιοθετήθηκε, στις διαφορές γενιές των συστημάτων

τροφοδοσίας τεκμηρίων και στη συνέχεια θα εξετάσουμε τις διάφορες ηλεκτρονικές μορφές στις οποίες εκδίδονται σήμερα ορισμένες από τις περιοδικές εκδόσεις. Περισσότερο όμως θα εμβαθύνουμε στη ροή πληροφορίας και τα διάφορα στάδια που μεσολαβούν από τη στιγμή που ένας χρήστης διαπιστώνει μια νέα του ανάγκη για πληροφορία μέχρι την ικανοποίηση αυτής της ανάγκης.

Μορφές αποθήκευσης και αποστολής υλικού

Μελετώντας τα κέντρα διάθεσης τεκμηρίων μπορεί κανείς να τα κατατάξει σε τρεις γενιές.

Στην *πρώτη γενιά* βλέπουμε τα κέντρα και τους οργανισμούς να ανταποκρίνονται στις υποχρεώσεις τους φωτοαντιγράφοντας τα άρθρα που τους ζητήθηκαν και αποστέλλοντας τα με ταχυδρομείο ή τηλεομοιοτυπία. Η διαδικασία αυτή επαναλαμβάνεται ακόμα και για ένα άρθρο που μόλις πριν από λίγο είχε ξαναζητηθεί. Τα κέντρα τεκμηρίωσης αυτής της γενιάς στερούνται από σωστή εκμετάλλευση των πόρων και λειτουργούν με μεθόδους εντάσεως εργασίας αλλά εύκολες για υλοποίηση.

Τα κέντρα διάθεσης τεκμηρίων της *δεύτερης γενιάς* εκ των προτέρων ψηφιοποιούν και αποθηκεύουν τα άρθρα που αναμένεται να είναι σε μεγάλη ζήτηση. Στα κέντρα αυτά υπάρχουν εφαρμογές που αυτόματα ανακαλούν την ψηφιακή μορφή ενός άρθρου, όταν αυτό ζητηθεί, και το εκτυπώνουν μαζί με μία επικαλυπτική σελίδα. Το εκτυπωμένο αντίγραφο αποστέλλεται και πάλι με ταχυδρομείο ή τηλεομοιοτυπία όπως και στην πρώτη γενιά. Σε περίπτωση που ένα άρθρο δεν έχει ψηφιοποιηθεί, η διαδικασία που ακολουθείται είναι η ίδια με της πρώτης γενιάς. Τα συστήματα αυτής της γενιάς υποφέρουν από υπεράνω του δέοντος ψηφιοποίηση τεκμηρίων, δεδομένου ότι δεν είναι γνωστό εκ των προτέρων για ποια άρθρα θα υπάρχει μεγάλη ζήτηση και για ποια καθόλου.

Τα συστήματα της *τρίτης γενιάς* επίσης βασίζονται σε ψηφιοποιημένες σελίδες, αλλά η επιλογή των άρθρων προς ψηφιοποίηση γίνεται, αφού μελετηθούν οι απαιτήσεις για διάθεση που έχουν μέχρι τότε εκφραστεί. Στα συστήματα αυτά μπορεί επίσης να γίνεται παρουσίαση και παράδοση των τεκμηρίων στο σταθμό εργασίας του χρήστη.

Μορφές ηλεκτρονικής έκδοσης των περιοδικών

Η μορφή ASCII (American Standard Code for Information Interchange) έχει την ικανότητα αναπαράστασης 128 συμβόλων. Τα σύμβολα αυτά καλύπτουν τους πεζούς και κεφαλαίους χαρακτήρες του λατινικού αλφαβήτου, τα ψηφία και ακόμη μερικούς κοινούς χαρακτήρες ηλεκτρολογίου. Η αναπαράσταση άρθρων σε μορφή ASCII δε μπορεί να συντηρήσει οποιαδήποτε μορφοποίηση, ούτε και να εκφράσει μαθηματικούς ή άλλους τύπους. Για καλύτερη παρουσίαση ορισμένες ηλεκτρονικές εκδόσεις συνδυάζουν κείμε-

να ASCII με ψηφιοποιημένους (bitmap) πίνακες, σχέδια και τύπους. Η αναπαράσταση άρθρων με μορφή ASCII επιτρέπει επιπλέον την αναζήτηση άρθρων με μεθόδους full text retrieval.

Η μορφή LATEX χρησιμοποιείται κυρίως για την αποστολή άρθρων σε περιοδικά. Με τη μορφή αυτή τα άρθρα αποκτούν δομή.

Η μορφή PostScript περιγράφει τη μορφή της σελίδας και είναι ανεξάρτητη από τη συσκευή και την ανάλυση στην οποία θα αποτυπωθεί. Πολλοί από τους εμπορικά διαθέσιμους εκτυπωτές δέχονται αρχεία PostScript για άμεση εκτύπωση χωρίς καμία άλλη παρέμβαση λογισμικού.

Οι μορφές LATEX και PostScript είναι άμεσα συνδεδεμένες δεδομένου ότι υπάρχουν διαθέσιμα αρκετά προγράμματα, που μετατρέπουν αρχεία LATEX σε PostScript. Επιπλέον σε πολλές περιπτώσεις (διαγράμματα και εικόνες που δε μπορούν να εκφραστούν σε LATEX) ενσωματώνονται σε μορφή encapsulated PostScript (EPS) στο κύριο αρχείο LATEX.

Η μορφή PDF (Portable Document Format) επιτρέπει την αποθήκευση και μεταφορά αρχείων μεταξύ ετερογενών υπολογιστικών συστημάτων και ανεξαρτήτως γλώσσας και γραμματοσειρών που χρησιμοποιήθηκαν για την παραγωγή του. Τόσο η μορφή PostScript όσο και η μορφή PDF είναι προϊόντα της Adobe. Η διαφορά που υπάρχει είναι ότι ένα αρχείο PostScript γίνεται αναγνώσιμο μόνο σε συστήματα που διαθέτουν τα Fonts που χρησιμοποιήθηκαν κατά τη δημιουργία του, ενώ ένα αρχείο PDF ενσωματώνει και τα Fonts τα οποία χρησιμοποιεί, με αποτέλεσμα να είναι αναγνώσιμο από οποιοδήποτε άλλο σύστημα διαθέτει τον Adobe Acrobat Reader (ο Acrobat Reader διατίθεται δωρεάν.) Το βασικότερο πρόβλημα στην αποστολή άρθρων σε μορφή PostScript και PDF μέσω δικτύου είναι το μεγάλο τους μέγεθος.

Μια άλλη μορφή που στηρίζεται στη δομή παρά στην εμφάνιση του εγγράφου είναι η μορφή SGML (Standard Generalised Markup Language, ISO 8879: 1986). Η μορφή αυτή επιτρέπει την αναζήτηση άρθρων βάσει πλήρους κειμένου και επιπλέον επιτρέπει τον εντοπισμό συγκεκριμένης ενότητας και άλλων πιο σύνθετων απαιτήσεων που στηρίζονται στην ύπαρξη δομής στο έγγραφο. [Για παράδειγμα μία ερώτηση που θα μπορούσε να εκφραστεί είναι: "Να δοθούν τα πλήρη βιβλιογραφικά στοιχεία των αναφορών που γίνονται στην παράγραφο ένα του κεφαλαίου δύο" ενός άρθρου]. Η μορφή SGML είναι επίσης οικονομική από πλευράς αποθηκευτικού χώρου που απαιτείται και είναι επίσης ανεξάρτητη από τη γλώσσα και τον H/Y στον οποίο δημιουργήθηκε. Το μόνο ίσως ενοχλητικό σημείο για τους εκδότες είναι ότι η τελική μορφή του άρθρου ορίζεται από τους χρήστες, δεδομένου ότι μπορούν να ορίσουν (από τον SGML viewer) για κάθε δομικό στοιχείο του εγγράφου τον τρόπο εμφάνισης του (γραμματοσειρά, μέγεθος, στοίχιση...). Μια ακόμα δυσκολία για την παραγωγή εγγράφων SGML είναι η ανάγκη ορισμού της δομής των εγγράφων (Document Type Declaration ή DTD) που θα παράγονται.

Η τελευταία μορφή που χρησιμοποιείται για την παραγωγή και διάθεση άρθρων μέσα από το Web είναι η μορφή HTML. Η μορφή αυτή μπορεί να οριστεί ως ένα πολύ μικρό υποσύνολο της SGML, όπου η μορφή των εγγράφων βασίζεται σε ένα υπονοούμενο και απλό DTD. Ίσως στην απλότητα του να οφείλεται η επιτυχία του. Πολλοί χρησιμοποιούν την HTML για την οργάνωση των διαθέσιμων άρθρων και ενσωματώνουν τα πλήρη άρθρα σε μορφή PDF.

Απαιτούμενα στάδια για την ικανοποίηση των πληροφοριακών αναγκών

Μια ανάγκη για πληροφορία μπορεί να είναι πολύ συγκεκριμένη ή λιγότερο ανάλογα με το ερέθισμα που την προκάλεσε. Η ανάγκη που δημιουργείται σε έναν ερευνητή, όταν διαβάζει ένα άρθρο το οποίο επικαλείται ένα πόρισμα μιας άλλης εργασίας, τα βιβλιογραφικά στοιχεία της οποίας παρατίθενται στη βιβλιογραφία του άρθρου που έχει στα χέρια του, είναι συγκεκριμένη. Σε άλλες περιπτώσεις, η ανάγκη για πληροφορία είναι λιγότερο συγκεκριμένη, όπως για παράδειγμα όταν ένας ερευνητής πιστεύει ότι βρήκε μια νέα μέθοδο και θέλει να δει αν δεν έχει ξαναπαρουσιαστεί ή θέλει να ερευνήσει τη βιβλιογραφία που υπάρχει για μια περισσότερο ή λιγότερο ευρεία θεματική ενότητα.

Τα στάδια που μεσολαβούν από τη διαπίστωση ανάγκης για μια όχι και τόσο συγκεκριμένη πληροφορία μέχρι και την ικανοποίηση της είναι τα εξής τέσσερα:

- Αναζήτηση
- Εντοπισμός
- Παραγγελία
- Παράδοση

Το στάδιο της *αναζήτησης* ταιριάζει μόνο σε όχι πολύ συγκεκριμένη ανάγκη, όπου ο ερευνητής χρειάζεται εργαλεία, που θα του επιτρέψουν να βρει τα δημοσιεύματα που μπορεί να καλύπτουν πλήρως ή μερικώς ό,τι έχει στο μυαλό του. Στην περίπτωση αυτή η αλληλεπίδραση του ερευνητή με τα εργαλεία αναζήτησης λειτουργεί ως φίλτρο, που βοηθά στην επιλογή συγκεκριμένων τεκμηρίων. Η διαδικασία επιλογής και απόρριψης τεκμηρίων που ταιριάζουν στο αρχικό γενικό ερώτημα δημιουργούν κατηγορίες και υποκατηγορίες στη θεματική ενότητα που εκφράστηκε με το αρχικό ερώτημα και γι' αυτό μπορεί να θεωρηθεί ότι λειτουργεί και ως διαδικασία μάθησης.

Το στάδιο του *εντοπισμού* είναι μια διαδικασία έρευνας, με σκοπό να βρεθεί η βιβλιοθήκη ή το ίδρυμα στο οποίο τη συλλογή είναι διαθέσιμος ο τόμος του περιοδικού που περιλαμβάνει το συγκεκριμένο τεκμήριο, που προήλθε ως αποτέλεσμα του πρώτου σταδίου ή προέρχεται από τη βιβλιογραφία ενός άλλου τεκμηρίου.

Το στάδιο της *παραγγελίας* αφορά την έκφραση από την πλευρά του ερευνητή για προμήθεια του συγκεκριμένου τεκμηρίου από μια από τις βιβλιοθήκες στις οποίες εντοπίστηκε.

Το στάδιο της *παράδοσης* περιλαμβάνει την παραγωγή αντιγράφου, την αποστολή του αντιγράφου και την κοστολόγηση του πελάτη. Αν πρόκειται για διαδανεισμό πρωτότυπου υλικού (για παράδειγμα βιβλίων) το στάδιο της παράδοσης δεν περιλαμβάνει την παραγωγή αντιγράφου, ενώ αντιθέτως περιλαμβάνει την παρακολούθηση του δανεισθέντος υλικού μέχρι την οριστική επιστροφή του στη δανειζούσα βιβλιοθήκη.

Τα τέσσερα στάδια θα εξεταστούν σε παραβολή με τα συστήματα, τα μοντέλα συστημάτων και τα πρότυπα που ασχολούνται με το διαδανεισμό.

Εθνικός Διαδανειστικός Κώδικας των ΗΠΑ

Ο Εθνικός Διαδανειστικός Κώδικας των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής του 1968, ο αντίστοιχος του 1980, το μοντέλο διαδανειστικού κώδικα για το εύρος μιας πολιτείας, μιας τοπικής ή άλλης ειδικής ομάδας βιβλιοθηκών δίνει κατευθύνσεις για την ορθή διεξαγωγή του. Το βιβλίο "*Interlibrary loan practices handbook*" [Virginia Boucher] περιγράφει τη διαδικασία που πρέπει να ακολουθείται από μια δανειζούσα και μια δανειζόμενη βιβλιοθήκη, που επικοινωνούν κυρίως με έντυπο τρόπο, έχοντας σκοπό τους την ικανοποίηση αιτημάτων διαδανεισμού που εκφράζονται από τους χρήστες τους. Η διαδικασία αυτή (περιγράφηκε σύντομα στο κεφάλαιο *Η διαδικασία του διαδανεισμού*) και μπορεί να παραλληλιστεί με τα τρία τελευταία από τα τέσσερα στάδια που περιγράφηκαν. Συγκεκριμένα, οι τέσσερις πρώτες ενέργειες του εγχειριδίου πρακτικής εφαρμογής του διαδανεισμού ανταποκρίνονται στο δεύτερο στάδιο για την ικανοποίηση μιας πληροφοριακής ανάγκης. Η πέμπτη ενέργεια του εγχειριδίου ανταποκρίνεται στο τρίτο στάδιο, με μόνη διαφορά ότι ο βιβλιοθηκονόμος για λογαριασμό του χρήστη εκφράζει την ανάγκη για πληροφόρηση. Οι υπόλοιπες τρεις ενέργειες ανταποκρίνονται στο τέταρτο στάδιο.

Υπηρεσίες ηλεκτρονικής παραγγελίας

Ο οργανισμός OCLC (Online Computer Library Center) προσφέρει ένα διεθνές δίκτυο, το οποίο χρησιμοποιούν οι βιβλιοθήκες για να αποκτήσουν και να καταλογογραφήσουν υλικό, για να παραγγείλουν μη τυποποιημένες κάρτες δελτιοκαταλόγων, για να διευθετήσουν το μεταξύ τους διαδανεισμό και να αναζητήσουν πληροφορίες για τις βιβλιοθήκες που κατέχουν κάποιο τεκμήριο. Το υποσύστημα διαδανεισμού του OCLC επιτρέπει τη δημιουργία, αποστολή και εκπλήρωση απαιτήσεων διαδανεισμού διαμέσου επικοινωνίας που παρέχει μεταξύ των βιβλιοθηκών. Η χρήση του υποσυστήματος διαδανεισμού του OCLC αυξάνεται με την πάροδο του χρόνου. Το 1984 το σύστημα λάμβανε περίπου 140.000 [Boucher] αιτήσεις το μήνα, ενώ το διά-

στημα από το Δεκέμβριο του 1994 μέχρι το Νοέμβριο του 1995 επεξεργάστηκε 8.500.000 [Prabha and Marsh] αιτήσεις. Όπως μπορεί πολύ εύκολα να γίνει αντιληπτό, το υποσύστημα διαδανεισμού του OCLC καλύπτει κυρίως το τρίτο στάδιο για την ικανοποίηση κάποιας πληροφοριακής ανάγκης. Αυτό βέβαια δε σημαίνει ότι άλλα υποσυστήματα του οργανισμού OCLC δε μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τα υπόλοιπα στάδια.

Μικρές εταιρείες παράδοσης τεκμηρίων

Οι εταιρείες αυτές πρωτοεμφανίστηκαν πριν περίπου 15 χρόνια στις ΗΠΑ. Οι εταιρείες αυτές λάμβαναν αιτήσεις για παράδοση άρθρων από υποσυστήματα παροχής υπηρεσιών διαδανεισμού, όπως αυτό του Οργανισμού OCLC που αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο. Οι εταιρείες αυτές, επειδή δε διέθεταν δική τους συλλογή, είχαν συνάψει ειδικά συμβόλαια με διάφορες μεγάλες ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες τις οποίες χρησιμοποιούσαν ως πηγή για το υλικό που είχαν υποχρέωση να παραδώσουν. Οι εταιρείες αυτές έχουν εκπροσώπους σε κάθε βιβλιοθήκη που συνεργάζονται, οι οποίοι αποστέλλουν το αντίγραφο με Fax ή Courier στα κεντρικά της εταιρείας ή απευθείας στον πελάτη. Η συνεισφορά των εταιρειών αυτών είναι κυρίως στο τέταρτο στάδιο για την ικανοποίηση των πληροφοριακών αναγκών ενός ερευνητή.

Μεγάλοι οργανισμοί και ιδρύματα - Κέντρα διάθεσης τεκμηρίων

Τα μεγάλα εμπορικά κέντρα διάθεσης τεκμηρίων είναι συνήθως εθνικοί οργανισμοί και εταιρείες που προήλθαν από τη συνεργασία εθνικών οργανισμών με εταιρείες οι οποίες ασχολούνται με τη διάθεση ντοκουμέντων που προέρχονται κυρίως από τον περιοδικό τύπο. Ενδεικτικά αναφέρουμε τα σημαντικότερα από αυτά. Το Κέντρο Διάθεσης Τεκμηρίων της Βρετανικής Βιβλιοθήκης (British Library Document Supply Center ή BLDSC), το οποίο έχει στη συλλογή του 220.000 τίτλους περιοδικών, 500.000 θέσεις, 300.000 πρακτικά συνεδρίων, και 3 εκατομμύρια βιβλία. Το Καναδικό Ινστιτούτο Επιστημονικής και Τεχνολογικής Πληροφόρησης (Canadian Institute of Scientific and Technical Information ή CISTI) έχει πάνω από 50.000 σειρές. Η εταιρεία UMI (University Microfilms Incorporated) διαθέτει σπάνιες εκδόσεις, περιοδικά, εφημερίδες, διατριβές, και βιβλία εξαντλημένα. Από αυτά διαθέτει 25.000 τίτλους περιοδικών. Το Ινστιτούτο για Επιστημονική Πληροφόρηση (Institute for Scientific Information) διαθέτει κυρίως καταλόγους για επιστημονικές αναφορές αλλά και μια συλλογή 16.000 τίτλων περιοδικών, βιβλία και πρακτικά συνεδρίων. Η εταιρεία UnCover διαθέτει 16.000 τίτλους περιοδικών κυρίως στην κατηγορία Επιστήμης και Τεχνολογίας. Σε μια έρευνα που έγινε πρόσφατα [Prabha and Marsh] διαπιστώθηκε ότι η BLDSC μπορεί να καλύψει το 81% του συνολικού αριθμού αιτήσεων για διαδανεισμό που υποβάλλονται μέσω του συστήματος OCLC RRISM ILL, ο CISTI μπορεί να καλύψει το 39%, ο ISI το 53%, η UMI το 51%, και

η UnCover το 53%. Η συνεισφορά των οργανισμών αυτών είναι κυρίως στο τέταρτο στάδιο για την ικανοποίηση των πληροφοριακών αναγκών ενός ερευνητή.

Ερμής

Το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης έχει δημιουργήσει ένα Εθνικό Δίκτυο Επιστημονικών & Τεχνολογικών Βιβλιοθηκών. Σκοπός του δικτύου είναι να επιτρέψει την online παραγγελία αντιγράφων από τα άρθρα των περιοδικών των βιβλιοθηκών που ανήκουν στο δίκτυο. Το σύστημα Ερμής (όπως ονομάζεται από τον κεντρικό του Η/Υ) βασίζεται στο Συλλογικό Κατάλογο Περιοδικών των Ελληνικών Επιστημονικών Βιβλιοθηκών που υπάρχει από το 1985 και διαρκώς ενημερώνεται. Με βάση στοιχεία του 1995, οι συμμετέχουσες βιβλιοθήκες είναι 142 [Τσιμπόγλου] και οι τίτλοι είναι 19.520. Ο χρήστης/βιβλιοθηκονόμος μπορεί από το τερματικό του να εντοπίσει (χρησιμοποιώντας το Συλλογικό Κατάλογο Περιοδικών ή ΣΚΠ), ποια ελληνική βιβλιοθήκη διαθέτει το περιοδικό που περιέχει το άρθρο που τον ενδιαφέρει. Στη συνέχεια μπορεί να υποβάλει online παραγγελία. Το σύστημα Ερμής συνεισφέρει στα τρία τελευταία στάδια της ικανοποίησης των πληροφοριακών αναγκών του χρήστη, με ορισμένες ελλείψεις στο δεύτερο, και μόνο πληροφοριακά στο τέταρτο. Η βασική έλλειψη στο δεύτερο στάδιο είναι ότι ο ΣΚΠ δεν περιέχει λεπτομέρειες του Cardex για τα τεύχη που βρίσκονται στις βιβλιοθήκες, με αποτέλεσμα να παρουσιάζονται περιπτώσεις όπου ο χρήστης να βλέπει ότι υπάρχει ένας τόμος, αλλά να μη γνωρίζει ποια τεύχη του τόμου μπορεί να μην υπάρχουν. Όσον αφορά το τέταρτο στάδιο της παράδοσης, αυτή δε γίνεται ηλεκτρονικά μέσω του δικτύου αλλά με τους παραδοσιακούς τρόπους (ταχυδρομείο, τηλεομοιοτυπία) με ευθύνη της δανείζουσας βιβλιοθήκης. Στο στάδιο αυτό ο Ερμής παρέχει μόνο πληροφόρηση για το αν έγινε αποδεκτό το αίτημα από τη δανείζουσα βιβλιοθήκη, αν βρίσκεται σε διαδικασία αποστολής το άρθρο, κλπ.

Τα πρότυπα ISO 10160 και ISO 10161-1

Το πρότυπο ISO 10160 (Information and documentation - Open Systems Interconnection - Interlibrary Loan Application Service Definition) και το πρότυπο ISO 10161 Part 1 (Information and documentation - Open Systems Interconnection - Interlibrary Loan Application Protocol Specification) έχουν σκοπό να ορίσουν ένα σύνολο από υπηρεσίες επιπέδου εφαρμογής (του OSI), οι οποίες εκτελούν όποιες ενέργειες σχετίζονται με το διαδανεισμό, μέσα από δίκτυα συστημάτων διαφορετικών κατασκευαστών και διαφορετικών τεχνολογιών. Οι δυνατότητες που προσφέρει είναι υποβολή παραγγελίας για επιστρεφόμενα τεκμήρια, όπως βιβλία, υποβολή παραγγελίας για μη επιστρεφόμενα τεκμήρια, όπως φωτοαντίγραφα άρθρων περιοδικών και άλλες σχετικές διαδικασίες, όπως ανανέωση διαδανεισμού, ανάκληση διαδανεισμού, κοινοποίηση υπέρβασης διάρκειας δανεισμού επιστρεφόμενου βι-

βλιογραφικού τεκμηρίου. Με βάση τα πρότυπα αυτά ένα σύστημα που συμμετέχει σε μια συναλλαγή διαδανεισμού (ILL Transaction) μπορεί να έχει έναν από τους ρόλους του υποβάλλοντος την ερώτηση (requester), του τελικού συστήματος (responder) και του ενδιάμεσου (intermediary). Ο ρόλος του ενδιάμεσου έχει μεγάλη σημασία, γιατί (ανάλογα με το τι έχει επιτρέψει ο υποβάλλων) μπορεί να προωθήσει την αίτηση διαδανεισμού προς άλλα τελικά συστήματα τα οποία δε γνωρίζει ο υποβάλλων ή δε γνωρίζει ότι κατέχουν το τεκμήριο που αναζητά.

Η νοητή τοπολογία που προκύπτει μεταξύ ενός υποβάλλοντος και ενός τελικού συστήματος μπορεί να είναι *απλή* (simple), *αλυσιδωτή* (chained), *τμηματοποιημένη* (partitioned) και *προωθημένη* (forwarded). Απλή τοπολογία έχουμε όταν δε μεσολαβούν ενδιάμεσοι μεταξύ του υποβάλλοντος και του τελικού συστήματος, ενώ έχουμε αλυσιδωτή όταν μεσολαβούν ένας ή περισσότεροι ενδιάμεσοι μεταξύ υποβάλλοντος και τελικού συστήματος. Η τμηματοποιημένη τοπολογία είναι δυνατή για επιστρεφόμενα μόνο τεκμήρια και είναι σαν την αλυσιδωτή, αλλά μετατρέπεται σε απλή από τη στιγμή που θα αποσταλεί στον υποβάλλοντα το τεκμήριο μέχρι την οριστική επιστροφή του στο τελικό σύστημα. Προωθημένη τοπολογία έχουμε, όταν η μετάπτωση από αλυσιδωτή σε απλή γίνεται αμέσως μετά τη λήψη της αίτησης διαδανεισμού από το τελικό σύστημα.

Τα τρία σημεία που πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη βαρύτητα στα πρότυπα αυτά είναι ότι υποστηρίζουν διαδανεισμό επιστρεφόμενων τεκμηρίων, ότι μπορούν να μεταβιβάσουν μια αίτηση σε συστήματα που δε γνωρίζει ο υποβάλλων, ότι μπορεί να περιλαμβάνουν στη συλλογή τους το ζητούμενο τεκμήριο και ότι επιτρέπουν την υπόδειξη προς τον υποβάλλοντα για αποστολή ηλεκτρονικής έκδοσης μέσα από την ίδια ή άλλη επικοινωνιακή υπηρεσία. Τα πρότυπα αυτά συνεισφέρουν στα τρία τελευταία στάδια ικανοποίησης των πληροφοριακών αναγκών του χρήστη.

Το πρότυπο Z39.50 ως συνιστώσα συστημάτων διαδανεισμού

Η δημιουργία του αμερικάνικου προτύπου Z39.50 (και του αντίστοιχου ISO SR) βασίστηκε στην ανάγκη για πρόσβαση (αναζήτηση και ανάκτηση) στις βιβλιογραφικές βάσεις και τους δημόσιους καταλόγους άλλων βιβλιοθηκών. Με βάση το πρότυπο αυτό, μια βιβλιοθήκη μπορεί να λειτουργεί ως *στόχος* (target) που διαθέτει τη βάση της ή ως *απαρχή* (origin) που επιθυμεί πρόσβαση στις βάσεις άλλων βιβλιοθηκών.

Η ανάγκη για εκπλήρωση και των τεσσάρων σταδίων (αναζήτηση, εντοπισμός, παραγγελία, παράδοση) για την ικανοποίηση μιας πληροφοριακής ανάγκης οδήγησε πολλά ευρωπαϊκά προγράμματα να ενσωματώσουν συνιστώσες Z39.50 στα συστήματα διαδανεισμού που ανέπτυξαν ή αναπτύσσουν [Lorcan Dempsey και άλλοι]. Τα προγράμματα IRIS, DALI, EUROPAGATE, Pica, SOCKER, SR-Net, ONE, DBV-OSI II, ARCA, PARAGON, EURILIA είναι ίσως τα πιο γνωστά στην κατεύθυνση αυτή και

τεκμηριώνουν την ανάγκη των χρηστών να αναζητούν τεκμήρια έχοντας μια γενική μόνο αντίληψη για το πληροφοριακό υλικό που χρειάζονται.

Η μελέτη των προηγούμενων συστημάτων αποκαλύπτει άμεσα το διπλό δίλημμα επιλογής, στο επίπεδο εφαρμογής, μεταξύ Z39.50 και OSI SR και, στα κατώτερα επίπεδα, μεταξύ TCP/IP και OSI. Ευτυχώς σήμερα τα πράγματα μοιάζουν περισσότερο ξεκάθαρα (από ότι πριν δύο με τρία χρόνια) και δείχνουν σαφώς την προτίμηση των κατασκευαστών λογισμικού για υλοποίηση του αμερικάνικου προτύπου Z39.50 πάνω σε TCP/IP δίκτυα.

Σε κάθε περίπτωση το ευχάριστο με τα προγράμματα αυτά είναι η υλοποίηση λογισμικού Z39.50 origin (στην καθομιλουμένη ορολογία client) και Z39.50 target (στην καθομιλουμένη ορολογία server) που θα μπορεί να χρησιμοποιηθεί ελεύθερα στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Πρέπει επίσης να τονίσουμε ότι συνιστώσες Z39.50 διαθέτουν σχεδόν όλα τα μεγάλα εμπορικά διαθέσιμα προϊόντα στην ελληνική αγορά.

Το δίλημμα που παρουσιάστηκε για τα πρότυπα έρευνας και ανάκτησης δεν πρέπει να παραγνωρίζεται, δεδομένου ότι είναι πιθανό να προκύψει αντίστοιχο δίλημμα για την εμπορική επικράτηση του προτύπου διαδανεισμού Z39.63 έναντι των ISO 10160 και ISO 10161-1 ή αντίστροφα.

Συμπεράσματα – Προτάσεις

Η χώρα μας καλύπτει τις κλασικές προϋποθέσεις που είναι απαραίτητες για τη δημιουργία ενός εθνικού διαδανειστικού συστήματος, καθώς διαθέτει ανεπτυγμένες βιβλιοθήκες, Εθνική Βιβλιογραφία και Συλλογικό Κατάλογο Περιοδικών (ΣΚΠ). Ως προς τις υπόλοιπες προϋποθέσεις, παρουσιάζεται η εξής κατάσταση: αρκετές βιβλιοθήκες έχουν πλέον ολοκληρώσει την αυτοματοποίηση του καταλόγου τους και έχουν αρχίσει να δημιουργούνται δίκτυα ομοειδών βιβλιοθηκών. Άρα καλύπτονται οι αναγκαίες προϋποθέσεις για να μπει σε λειτουργία το διαδανειστικό σύστημα σε εθνικό επίπεδο. Αυτό που απομένει είναι η ανάληψη αυτής της πρωτοβουλίας από κάποιο όργανο εθνικής εμβέλειας, το οποίο θα πρέπει να έχει άμεση σχέση με την Επιτροπή της Οριζόντιας Δράσης των βιβλιοθηκών. Το όργανο αυτό θα αναλάβει να συνάψει συμβόλαια με όλες τις βιβλιοθήκες ή τα δίκτυα των βιβλιοθηκών που θα συμμετέχουν σε αυτή τη δράση. Απαραίτητος όρος αυτών των συμβολαίων θα είναι η υποχρεωτική ενσωμάτωση στο βιβλιοθηκονομικό λογισμικό τους ενός προτύπου. Το πρότυπο αυτό θα εξασφαλίζει την ομοιομορφία στη λειτουργία του εθνικού διαδανειστικού συστήματος.

Σαν πρώτη λύση για την υλοποίηση ενός τέτοιου συστήματος θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί το πρότυπο ISO 10160, το οποίο περιγράφει τέσσερις νοητές τοπολογίες μεταξύ υποβάλλοντος και τελικού συστήματος. Από αυτές η τμηματοποιημένη τοπολογία εφαρμόζεται μόνο σε διαδανεισμό βιβλίων. Από τις άλλες τρεις αρκεί η απλή, για να λειτουργήσει ακαδημαϊκό δίκτυο διαδανεισμού άρθρων. Ειδικότερα ο ΣΚΠ μπορεί να δώσει απάντηση

σε οποιοδήποτε ερώτημα της μορφής "δώσε θέσεις (βιβλιοθήκες), όπου βρίσκεται ο τόμος X του περιοδικού με τίτλο Ψ". Έχοντας όλες τις εναλλακτικές θέσεις μπορεί να γίνει μια επαναληπτική έκφραση απαίτησης για διαδανεισμό άρθρου με παραλήπτη της αίτησης, σε κάθε διαφορετική επανάληψη, μια άλλη βιβλιοθήκη από αυτές που δόθηκαν στην απάντηση. Το επαναληπτικό αυτό σχήμα μπορεί να τερματιστεί είτε γιατί μία βιβλιοθήκη απάντησε καταφατικά, είτε γιατί εξαντλήθηκαν οι βιβλιοθήκες που έχουν τον τόμο X του περιοδικού Ψ. Η επαναληπτική αυτή έκφραση ερώτησης που αφορά το ίδιο τεκμήριο μπορεί επιπλέον να αξιοποιήσει τη δυνατότητα που παρέχει το ISO 10160 για οργάνωση των ερωτήσεων σε ομάδες και να παρέχει πολύ ενδιαφέροντα στατιστικά στοιχεία στους χρήστες του εθνικού δικτύου διαδανεισμού.

Επιπλέον για την υλοποίηση μόνο διαδανεισμού άρθρων δεν είναι αναγκαίες όλες οι υπηρεσίες των προτύπων. (Για παράδειγμα η υπηρεσία ανάκλησης δανεισμού ή η υπηρεσία ανανέωσης δεν είναι αναγκαίες, αν μιλάμε για διαδανεισμό άρθρων).

Αρα η Επιτροπή Οριζόντιας Δράσης βιβλιοθηκών ή οποιαδήποτε άλλη επιτροπή θα αναλάβει ένα τέτοιο ρόλο μπορεί να προτείνει μια πολύ εύκολη λύση, η οποία να βασίζεται στην ανάπτυξη ενός μικρού υποσυνόλου του ISO 10160, το οποίο θα δοθεί σε όλες τις βιβλιοθήκες του δικτύου. Το λογισμικό αυτό θα πρέπει επίσης να ενσωματώνει ενότητα, η οποία θα εκφράζει (χωρίς την παρέμβαση του χρήστη) τα ερωτήματα της μορφής "δώσε θέσεις (βιβλιοθήκες) όπου βρίσκεται ο τόμος X του περιοδικού με τίτλο Ψ" προς το ΣΚΠ του Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης.

Σαν μια δεύτερη λύση θα μπορούσε να προταθεί η δημιουργία ενός κεντρικού συστήματος, το οποίο θα αναλάβει να φέρει σε επαφή τα επιμέρους ανομοιογενή συστήματα διαδανεισμού (των διαφορετικών βιβλιοθηκών). Ένα τέτοιο σύστημα αναλαμβάνει τη "μετάφραση" των πρωτοκόλλων (Z39.63, ISO 10160, ISO 10161-1, κ.ά.) και δίνει την ελευθερία στις βιβλιοθήκες να χρησιμοποιήσουν το λογισμικό (συνεπώς και το πρωτόκολλο) που επιθυμούν.

Όμως λαμβάνοντας κανείς υπόψη:

- την ελληνική πραγματικότητα (μη αξιοποίηση της συνιστώσας ILL του λογισμικού που χρησιμοποιούν οι ελληνικές βιβλιοθήκες)
 - την ύπαρξη ΣΚΠ που περιλαμβάνει σχεδόν όλες τις βιβλιοθήκες της χώρας μας
- την αναγκαιότητα να αποφευχθεί η άσκοπη χρήση των πόρων του δικτύου βιβλιοθηκών
- και έχοντας υπόψη και τη διεθνή εμπειρία

προτείνουμε "να ακολουθηθεί η πρώτη λύση ως πλέον αρμόζουσα για την ελληνική πραγματικότητα.

Τέλος, η παράδοση των τεκμηρίων μπορεί να γίνεται με τηλεομοιοτυπία ή ταχυδρομείο, αλλά πρέπει να προβλεφθεί (τουλάχιστον για μελλοντική υλοποίηση) η άμεση αποστολή τεκμηρίων που βρίσκονται σε ηλεκτρονική μορφή (PDF, SGML, κλπ.).

Βιβλιογραφία

Agha, Syed Salim. Ethics and copyright: a developing country perspective, *IFLA Journal*, vol.23, n.4, 1997, p.251-257.

Bing, Jon. Availability and copyright. *IFLA Journal*, vol.23, n.4, 1997, p.266-269.

Boucher, Virginia, *Interlibrary loan practices handbook*. Chicago: American Library Association, 1984.195p.

Dempsey, Lorcan, Rosemary Russell and John Kirriemuir. Towards distributed library systems: Z39.50 in a European context, *Program*, vol.30, n.1, 1996, p.1-22.

Eisenschitz, Tamara and Paul Turner. Rights and responsibilities in the digital age: problems with stronger copyright in an information society, *Journal of Information Science*, vol.23, n.3, 1997, p.209-223.

English, Jane and Kirti Jacobs. Royalties and payments: why pay for copyright? What are words worth?, *IFLA Journal*, vol.23, n.4, 1997, p.270-274.

Gasaway, Laura. Libraries, educational Institutions and copyright proprietors: the first collision on the information highway, *The Journal of Academic Librarianship*, Sept.1996, p.337-344.

Giavarra, Emanuella. Copyright, Libraries and European Legislation, *Βιβλιοθήκες και Πληροφόρηση*, τεύχ. 12-13, Ιούλ.1995, σ.90-93.

Giavarra, Emanuella. European Copyright User Platform, *IFLA Journal*, vol.23, n.4, 1997, p.288-289.

Information and documentation - Open Systems Interconnection - Interlibrary Loan Application Service Definition. 2nd ed. (ISO 10160 : 1997 (E)).

Information and documentation - Open Systems Interconnection - Interlibrary Loan Application Protocol Specification: Part 1: Protocol specification, 1st ed. (ISO 10161-1 : 1993 (E)).

King, Geraldine and Herbert F. Johnson. Interlibrary loan (ILL). In: *Encyclopedia of Library and Information Science*. New York: M. Dekker, 1974, vol.12, p.196-211.

- Kingma, Bruce R. Interlibrary loan and resource sharing: The economics of the SUNY Express Consortium, *Library Trends*, vol.45, n.3, Winter 1997, p.518-530.
- Marcinko, Randall Wayne. Issues in commercial document delivery, *Library Trends*, vol.45, n.3, Winter 1997, p.531-550.
- Norman, Sandy. Copyright and fair use in the Electronic Information Age, *IFLA Journal*, vol.23, n.4, 1997, p.295-298.
- Oyler, Patricia. Interlibrary loans, International. In: *Encyclopedia of Library and Information Science*. New York: M. Dekker, 1974, vol.12, p.211-227.
- Prabha, Chandra and Elizabeth C. Marsh. Commercial Document Suppliers: how many of the ELL/DD periodical article requests can they fulfill?, *Library Trends*, vol.45, n.3, Winter 1997, p.551-568.
- Roes, Hans and Dijkstra Joost. Ariadne: the next generation of electronic document delivery systems, *The Electronic Library*, vol.12, n.1, Jan. 1994, p.13-20.
- Rosenberg, Victor. Will new information technology destroy copyright?, *The Electronic Library*, vol.12, n.5, Oct. 1994, p.285-287.
- Sato, Seiji. Libraries and Publishers in the digital environment, *IFLA Journal*, vol.23, n.4, p.263-265.
- Webster, Duane E. Copyright, Libraries and the Electronic Information Environment: Discussion and Developments in the United States, *IFLA Journal*, vol.23, n.4, 1997, p.280-283.
- Wusteman, Judith. Electronic journal formats, *Program*, vol.30, n.4, October 1996, p.319-341.
- Ερμής*. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, 1996. [16σ.].
- Καλλινίκου, Διονυσία. Τα θεμελιώδη θέματα του Νόμου 2121 1993 για την πνευματική ιδιοκτησία και τα συγγενικά δικαιώματα. Αθήνα: Αφοί Π. Σάκουλα, 1994. 363σ.
- Καλλινίκου, Διονυσία. Πνευματική ιδιοκτησία και συγγενικά δικαιώματα στην Ελλάδα, *Βιβλιοθήκες και Πληροφόρηση*, τεύχ.12-13, Ιούλ.1995, σ.84-90.
- Συνέλλη, Κατερίνα. Fastdoc: Η εμπειρία στην αντιμετώπιση των προβλημάτων που έχουν σχέση με τα πνευματικά δικαιώματα, *Βιβλιοθήκες και Πληροφόρηση*, τεύχ.12-13, Ιούλ.1995, σ.105-107.
- Συνέλλη, Κατερίνα. The implementation of electronic document ordering in Greek academic and research libraries: The FASTDOC experience. In: *FASTDOC: Workshop on electronic document ordering and delivery. Proceedings I* R. Ecker (ed.). University of Patras, 4-6 March 1996, p.113-118.

Τσιμπόγλου, Φίλιππος. Το Εθνικό Δίκτυο Βιβλιοθηκών Έρευνας και Τεχνολογίας και τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας, *Βιβλιοθήκες και Πληροφόρηση*, τεύχ.12-13, Ιούλ.1995, σ.94-104.